

Syrjivät klubit — myyttejä tosi miesten tosi ystävyydestä

TUOVI ALLÉN

Kansantaloudellisen aikakauskirjan numerossa 2/1990 *Pertti Haaparanta* kirjoitti sukupuoleen perustuvasta syrjinnästä otsikolla »Pojat leikkivät tosi aseilla». Kirjoituksellaan Haaparanta käynnisteli keskustelua sukupuolen merkityksestä taloudessa. Vaikka kirjoitus lämmitti niin naisen kuin ekonomistinkin sydäntä, jäi siinä kuitenkin moni seikka yhtä avoimeksi kuin tähänkin asti taloustieteessä on ollut.

Haaparannan lähtökohtana kirjoituksessaan on *Kaushik Basun* (1989) malli yhteisöhyödykkeistä (*association goods*) ja syrjivistä klubeista. Mallilla luonnehditaan tilannetta, jossa voittoaan maksimoiva yrittäjä johtaa klubia, jonka jäsenyydestä vallitsee liikakysyntä. Klubin jäsenyys on puolestaan sellainen statushyödyke, jonka haluttavuus on riippuvainen sen rajoitetusta saatavuudesta ja korkeasta jäsenmaksusta.

Ihmisiä Basu olettaa olevan kahdenlaisia. Toisaalta on niitä, joilla on paljon statusta, mutta vähän rahaa (esimerkiksi vanha aatelisto). Toinen ihmisryhmä omaa puolestaan vähän statusta, mutta paljon rahaa (*nouveau riche*). Jälkimmäisen kaltaisten ihmisten hyväksyminen klubin jäseniksi lisäisi klubin tuloja, mutta laskisi jäsenyyteen liittyvää statusarvoa. Ongelmana on yksinkertaisesti todistaa tasapainon olemassaolo liikakysynnän valitessa klubin jäsenyydestä.

Soveltaessaan Basun ajattelua sukupuoleen perustuvaan syrjintään Haaparanta olettaa, että »taloudessa on kaksi ihmisryhmää. Toinen on sellainen, joka saa iloa keskinäisestä yhteydenpidostaan, ja toinen sellainen, joka saisi iloa, jos vain saisi olla ensimmäisen ryhmän jäsenen seurassa» (*Haaparanta*, 1990, 214). Toisin sanoen, miesten oletetaan ryhmänä saavan hyötyä keskinäisestä yhteydenpidostaan, mutta naisten ei. Lisäksi oletetaan naisten liki ainoan ilonaiheen olevan miesten kanssa yhteydenpidon, mutta miehille tämä ei pätsi.

Basun (1989) mallia syrjivien klubien muodostumisesta voidaan pitää varsin kelvollisena kuvauksena niistä tilanteista, joihin itse artikkelissakin viitataan: herrojen klubit, »kultakaulustyöläisiä» palkkaavat firmat tai kalliit yksityiskoulut. Näis-

sä tapauksissa kysymys on selvästi statushyödykkeistä (tai positionaalisista hyödykkeistä; *Hirsch*, 1977), joiden kuluttamisesta saatu hyöty on riippuvainen siitä, ketkä muut hyödykettä kuluttavat. Mutta voidaanko Basun mallia sittenkään soveltaa sukupuoleen perustuvaan syrjintään taloudessa?

Se pieni ero...

Vaikka Haaparannan ajatusleikissä onkin tiettyä viehätystä, perusongelma jää silti avoimeksi: sukupuolijärjestelmää ylläpitävä ideologia ja valta. Oletus ihmiskunnan jakautumisesta kahteen, toista sukupuolta eri tavoin arvostavaan ryhmään on tuttu jo taloustieteen klassikkojen (sekä yhteiskuntasopimusteoreetikkojen) ajoilta. Samoin käsitys naisista yksilöinä, joiden keskeinen taloudellinen motiivi on hankkia miesten (klubien) hyväksyntä, jäsenyys ja suojele, sekä tuottaa jälkeläisiä ja hoiyata näitä (sekä miehiä).

Esimerkiksi *James Mill* (1825, 122) kirjoitti: »... naisia voidaan pitää yksilöinä, joiden lähes tulkoon kaikkien edut tulevat edustetuiksi joko isiensä tai miestensä eduissa.» Saman suuntaiset näkemykset naissukupuolen uhrautuvaisuudesta, vähäisemmästä itsekkydestä ja miehelle suojelulle alistaisuudesta ovat leimanneet taloustiedettä aina *Alfred Marshallista*, *Gary Beckeriin* ja *Jacob Minceriin* sekä uudempiin taloustieteen edustajiin (katso *Folbre* ja *Hartmann*, 1988, 189—190). Naisten heikompi taloudellinen asema on nähty johtuvaksi perhevelvollisuuksien ensisijaisuudesta naisten arvomailmassa (esimerkiksi *Mincer* ja *Polachek*, 1974; *Polachek*, 1981).

Naisten oletetaan olevan siis markkinakäyttäytymisessäänkin vähemmän itsekkäitä ja enemmän uhrautuvia kuin miesten. Näin ollen naiset jäävät miesten klubien ulkopuolelle kotilieden ääreen. Tätä neoklassisellekin taloustieteelle tyypillistä arvoarvostelmaa voidaan pitää varsin ideologisena (*domestic ideology*; *Olson*, 1990, 634—635). Tällaisen sukupuoli-ideologian juuret ulottuvat jo teollistumisen varhaisvaiheita kauemmas; esikapitalistisiin perhejärjestelmiin, perintöoikeuksiin ja valtakenteisiin.

Vaikka Haaparannan kirjoituksen keskeinen teema onkin miesten naisia kohtaan harjoittama syrjintä, sisältää se verhotusti kuitenkin myös edellä mainitut, stereotyyppiset käsitykset miehen ja naisen erilaisesta »luonnosta». Tämä käy ilmi jo pohdiskelun lähtökohdista. Miehet haluavat olla klubeissaan keskenään (so. veriveljeys tyyliin Butch Cassidy ja Sundance Kid), mutta naiset eivät omis- saan. Miehet eivät halua naisia klubeihinsa, vaika naiset niihin innokkaasti pyrkivätkin.

Mistä sukupuolten erilaiset arvostukset toisiaan koskien johtuvat? Miksi miehet eivät saisi hyötyä eli »iloa» naisten kanssa tapahtuvasta yhteydenpidosta, vaan sulkeutuisivat itsekäästi omiin »homososiaalsiin» klubeihinsa? Miksi naisten taloudellisenkin käyttäytymisen oletetaan olevan epäitsekäämpää ja »heterososiaalisempaa»?

Myytti miesten keskinäisestä ystävydestä

Jos naisten matalammat palkat ja toissijainen asema työmarkkinoilla johtuu yksinomaan miesten klubiutumuksesta — kaikenlaisiin tupolevin veljeskuntiin — ja näiden klubien harjoittamasta syrjinnästä, mikä on näiden syrjivien klubien käyttövoima? Miksi miehet ryhmänä syrjivät naisia, ellei kysymyksessä ole taloudellisen voiton tavoittelu ja vallan käyttö? Ovato kaikkien miesten edut sitenkään yhteneväisiä?

Haaparannan pohdiskelu on toki siinä mielessä oikeaan osuvaa, kun klubin muodostamisen motiivina — kuten Basun (1989) tarinassa — on taloudellisen voiton tavoittelu. Tällöinkin syrjivä klubi voisi kuitenkin syrjiä mitä tahansa vähäisemmän statuksen omaavaa ryhmää (esimerkiksi romaaneja, smpläisiä tai ruumiillisen työn tekijöitä), ei yksinomaan naisia. Sen sijaan, jos hyödynmaksimointi ymmärretään laajemmin ja hedonistisemmin — kuten Haaparannan tapauksessa »ilon» tai »onnellisuuden» tavoitteluna — eivät klubin muodostuksen perusteet näytä enää yhtä itsestään selviltä.

Ensinnäkin, Haaparannankin esimerkiksi ottamat sukupuolten väliset palkkaerot ja niiden taustalla vaikuttavat valtarakenteet, voidaan hyvinkin nähdä Basun kehittelyä vasten. Kysymys on ilmiselvästi taloudellisen hyödyn tavoittelusta tietyn rajoitteen vallitessa, ja miesten saattaa olla rationaalista klubiutua keskenään ajamaan vain joidenkin miesten etua. Kun jaettavaa on rajallinen määrä (so. palkanmaksuvara), on rationaalisempaa jakaa se klubin jäsenten kesken kuin myös klubin ulkopuolisille. Klubin ulkopuolella voi tällöin jäädä naisten lisäksi myös suuri joukko miehiä.

Toiseksi, empiirisesti toki lienee havaittavissa eroja sukupuolten erilaisessa käyttäytymisessä monissa sosiaalisissa tilanteissa (so. vapaamuurari- ja reserviläisjärjestöt, miesten saunaillat, urheiluporukat, kortti- ja kaljaseurueet). Kuvaavatko nämä arkipäivän havainnot sitten edustavaa yksilöä, on asia erikseen. Naistutkimusta harjoittavat sosiologit ovat tosin jo aika päiviä sitten puhuneet miesten »homososiaalisista yhteisöistä», jollaisista useimmat taloustieteelliset ja talouspoliittiset »klubit» käyvät oivana esimerkkinä. Tällainen vain miessukupuolelle ominainen, oman sukupuolen edustajien keskinäinen, luja ystävyys saattaa kuitenkin olla pelkkä myytti (*Hammond ja Jablow, 1987*).

Miesten keskinäistä veljeyttä koskevat oletukset perustuvat yleensä varsin stereotyyppisiin — ja vanhentuneisiin — teorioihin sukupuolirooleista (esimerkiksi *Tiger, 1969*). Lähtökohdiana on tällöin uskomus, että vain »miehen luonnolle» on ominaista kyky solmia lujia ystävyysuhteita keskenään. Tällainen stereotyyppinen käsitys miessukupuolelle luonteenomaisista, biologisperäisistä piirteistä idealisoi miesten keskinäistä lojaalisuutta, toisilleen omistautumista sekä itsensä uhraamista toisen puolesta (*Hammond ja Jablow, 1987*).

Tästä välittömästi seuraa, että miehillä on naisia suuremmat valmiudet omistautua »suurille asioille» (esimerkiksi talouspolitiikalle ja maanpuolustukselle), ja myös taistella näiden tavoitteiden puolesta. Toisin sanoen, miehet ovat tosi miehiä silloin, kun he taistelevat rinta rinnan maailmassa, jossa ei ole lainkaan naisia. Tähänhän naisia syrjivien klubienkin voisi olettaa perustuvan.

Edellä kuvatun kaltainen näkemys »miehen luonnosta», ja sen peilikuvana »naisen luonto» miesten ja perheen hoivaamiseen uhrautuvana, vastaa varsin hyvin sitä sukupuolten erilaista käyttäytymistä koskevaa ajattelua, joka neoklassisen taloustieteenkin lähtökohdiana on. Mutta sen sijaan, että kyseessä olisi pätevä empiirinen yleistys, perustuu tällainen näkemys pikemminkin ideologisiin arvostelmiin. Kun Haaparanta toteaa, että »ongelmana on siis, miten saada syrjintä pois päättävissä asemassa olevien miesten (ja miksei naistenkin) päistä» (*Haaparanta, 1990, 217*), on hän varsin oikeassa. Mutta miten saisi mainitunlaiset stereotyyppiset ja ideologiset arvostelmat pois taloustieteilijöiden päistä?

Onko valta markkinoilla?

Neoklassinen taloustiede olettaa, että markkinat toimivat kilpailun ja voiton maksimoinnin voimal-

la. Näin ollen naisten alistainen asema taloudessa tulkitaan seurauksena naisten omasta valintakäyttäytymisestä sekä tuottavuuseroista ja erikoistumisesta kotitaloustyöhön. Markkinat ovat kuitenkin sosiaalinen instituutio, joiden toimintaa ohjaavat erilaiset arvoarvostelmat ja ideologiat (esimerkiksi koskien naisille sopivia rooleja taloudessa). Markkinoiden taustalla vallitsee aina tietty vallan jakautuma, jonka neoklassikot ottavat annettuna. Erilaiset markkinatasapainot ilmentävät siten erilaisia vallanjakautumia.

Valta on keskeinen tekijä ymmärrettäessä markkinoiden toimintaa sekä yksilöiden asemaa markkinoilla (esimerkiksi työnjakoa ja palkkaeroja). Valtarakenteet määräävät sen, kenen intressit otetaan huomioon ja kenen ei. Vallan käytöllä on erilaisia muotoja, paljaampia (esimerkiksi pakko, kuten Romaniassa) ja peiteltympiä (esimerkiksi itseään täydentävät klubit, kuten Suomessa).

Galbraith (1983) on puhunut ehdollistetusta valasta (*conditioned power*), jota harjoitetaan yhteiskunnan uskomusjärjestelmän välityksellä. Tällainen vallankäyttö on usein peiteltyä ja tiedostamattomaa, sitä käyttävät sekä miehet että naiset. Siten perinteinen sukupuoli-ideologia, joka määrittelee sosiaalisesti hyväksytyt, »sopivan» ja »luonnollisen» roolin naisille, on osa sitä arvo- ja uskomusjärjestelmää, jolla naisia kohtaan harjoitetaan ehdollistetun vallan käyttöä.

Taloustiede on yhteiskuntatieteistä ehkä paras esimerkki sukupuolten »luonnollisia» eroja koskevien stereotyyppien sekä sukupuoli-ideologian omaksumisesta. Tätä sukupuoli-ideologiaa ei taloustieteessä useinkaan ole asetettu kyseenalaiseksi. Taloustieteen omaksumat arvoarvostelmat on myös helposti johdettavissa yhteiskuntasopimusteorioista (so. *Locke*, *Hobbes*, *Rousseau*), joissa naisen »luonnollinen» rooli on määritelty miehen kautta.

Patemanin mukaan (1988) yhteiskuntasopimuksia (esimerkiksi naisia syrjiviä klubeja) tekevä, ja tätä kautta omia vapauksiaan ja valtaansa luontoon nähden maksimoiva yksilö on aina maskuliininen. Sopimuksen ulkopuolelle on jätetty muun muassa naiset, joiden asema on ajateltu ratkaistun jo luonnontilassa (eli markkinoiden ulkopuolella), jossa siis perhe on jo olemassa. Miesten ja naisten yhteiselo perustuu siten *Patemanin* mukaan sukupuolisopimukseen, jossa miehen suojelua vastaan naisilta edellytetään kuuliaisuutta.

Patemanin yhteiskuntasopimusteoriaa koskeva analyysi on samalla varsin osuva kuvaus neoklassisen taloustieteen omaamasta sukupuoli-ideolo-

giasta. Yhteneväisyyksiä *Haaparannan Basu*-sovelletukseen ei myöskään ole vaikea löytää. Miesten perustamat naisia syrjivät klubit ovat »vapaiden miesten» yhteiskuntasopimukseen verrattavia. Naiset ovat klubien ulkopuolella, mutta toki nauttivat kuuliaisina miesten suojelusta. Esimerkkinä käynee tulopoliittiset neuvottelut, joissa miespuoliset puheenjohtajat sopivat naispalkkaratkaisusta.

Onko sukupuoli taloustieteen puuttuva rengas?

Taloustiede on näennäisen sukupuolineutraalia. *Julkunen* (1988) on työn taloustieteen lähtökohtia arvioidessaan osuvasti todennut, että »sukupuolteen talousteoriat käsitteellistää ja selittää sukupuoleen sitoutuneet valinnat sukupuolineutraalisti». Empiirisesti havaittavat, sukupuoleen sitoutuneet valinnat käsitteellistetään tuottavuuseroiksi, eroiksi inhimillisten investointien tuotossa sekä eroiksi preferensseissä ja rationaalisessa käyttäytymisessä.

Kaikessa egalitarismissaan taloustiede jättää sukupuolen huomioimatta. Taloustieteen yksilöt ovat valinnoissaan sinänsä vapaita ja anonyymejä. Teoria on näennäisen anonyymia ja neutraalia: mikrotaasolla ratkaisevat preferenssit, valinnat ja utiliteetit. Sillä kenen preferensseistä, valinnoista ja utiliteeteista kulloinkin on kyse, ei ole väliä. Jos allekirjoittanut vaihtaa *Haaparannan* kanssa utiliteetifunktiotaan, ei taloustieteilijä huomaa mitään tahtuneenkaan.

Vaikka sukupuoleen perustuva syrjintä työmarkkinoilla on tunnustettu olemassaolevaksi, työmarkkinat ovat jyrkästi kahtiajakautuneet ja sukupuolten välinen palkkaero pysyttelee 30 prosentin tienoilla ammatissa kuin ammatissa, ei näitä kysymyksiä ole mielletty merkittäviksi tutkimusongelmiksi taloustieteessä. Esimerkiksi monet segmentoituneita työmarkkinoita käsittelevät tutkimukset, jättävät vähin äänin merkittävimmän työmarkkinoita rakenteistavan tekijän, sukupuolen, täysin vaille huomiota (esimerkiksi *Taubman* ja *Wachter*, 1986).

Nykyisellään taloustieteen teoria ei näytä kovinkaan kykenevältä ratkomaan sukupuoleen perustuvan syrjinnän ongelmia. Sukupuolijakojen tutkiminen taloustieteessä edellyttäisikin luopumista aikansa eläneistä oletuksista koskien inhimillistä käyttäytymistä.

Vaikka naistutkimuksen usein suosimat käsitteet, sukupuolijärjestelmä ja patriarkaatti, ovat liian totalisoivia selityksiä naisten alistaiselle asemalle taloudessa, ovat sitä myös neoklassisen taloustieteen erilaiset maailmanselitykset. Taloustieteen valtavir-

ran ja feministisen kritiikin välillä kuitenkin löytynee se keskitie, jota seuraten Haaparannan ansiokkaasti esiin nostamia ongelmia voidaan lähestyä.

Kirjallisuus

- Basu, K. (1989): A Theory of Association: Social Status, Prices and Markets.* Oxford Economic Papers, vol. 41, 635—671.
- Folbre, N. ja H. Hartmann (1988): The Rethoric of Self-Interest: Ideology and Gender in Economics.* Teoksessa Klamer, A. D. N. McCloskey ja R. M. Solow (toim.): The Consequences of Economic Rethoric. Cambridge University Press, Cambridge.
- Galbraith, J. K. (1983): The Anatomy of Power.* Houghton Mifflin Press, Boston.
- Haaparanta, P. (1990): Pojat leikkivät tosi aseilla.* Kansantaloudellinen aikakauskirja, 1, 214—217.
- Hammond, D. ja A. Jablow (1987): Gilgamesh and the Sundance Kid: The Myth of Male Friendship.* Teoksessa Brod, H. (toim.): The Making of Masculinities. The New Men's Studies. Allen & Unwin, Lontoon.
- Hirsch, F. (1977): Social Limits to Growth.* Routledge & Kegan Paul, Lontoon.
- Julkunen, R. (1988): Miten naiset saavat naisten työt. Työn taloustieteen feministinen kritiikki ja vaihtoehto.* Sosiaalipolitiikka, 5—26.
- Mincer, J. ja S. Polachek (1974): Women's Earnings Rexamined.* Journal of Human Resources, vol. 13, 1, 118—134.
- Mill, J. (1825): Article on Government.* Teoksessa Groag Bell, S. ja K. M. Offen (toim.): Women, the Family, and Freedom. Stanford University Press, Stanford.
- Olson, P. I. (1990): Mature Women and the Rewards of Domestic Ideology.* Journal of Economic Issues, vol. XXIV, 2, 633—643.
- Pateman, C. (1988): The Sexual Contract.* Basil Blackwell, Oxford.
- Polachek, S. (1981): Occupational Self-Selection: A Human Capital Approach to Sex Difference-Occupational Structure.* Review of Economics and Statistics, vol. 63, February, 581—608.
- Taubman, P. ja M. L. Wachter (1986): Segmented Labour Markets.* Teoksessa Ashenfelter, O. C. ja R. Layard (toim.): Handbook of Labor Economics vol. II, 1184—1217.
- Tiger, L. (1969): Men in Groups.* Random House, New York.